

ЕКОНОМІКА

Ганна Кравчук

●

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ТРАЄКТОРІЇ РОЗВИТКУ ТЕОРІЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ВИРОБНИЦТВА

Анотація. У статті досліджуються класичні та сучасні теорії організації виробництва, їх еволюційний розвиток та визначаються фактори, що спричиняють зміну виробничих відносин.

Ключові слова: виробництво, організація виробництва, планування, продуктивність праці, потокове виробництво, управління.

Вступ. Системоутворюючий вплив на процес еволюції виробничих підприємств передусім мають відносини, які визначаються місцем та значенням виробництва в економіці країни. Виробництво завжди було тим стрижнем, навколо якого розвивалися виробничі відносини і формувалися економічні процеси в країні. Зважаючи на те, що наше суспільство протягом тривалого часу переживає трансформаційний процес, важливо зрозуміти його сутність і, виходячи із закономірностей розвитку економіки, формування відповідної економічної системи, створити таку виробничу систему, яка відповідає вимогам сьогодення і може ефективно розвиватися, забезпечуючи економічне піднесення України. За сучасних умов виробництво - це матеріальна основа життя людини та основна інших видів діяльності.

Постановка завдання. Враховуючи вищенаведене, необхідно дослідити розвиток наукових підходів до категорії «виробництва» та зумовлені цим зміни в його організації. Зважаючи на те, що в економічній літературі недостатньо уваги приділено еволюційному розвитку категорії «виробництва» через концептуалізацію теорії організації виробництва, автор визначає головною метою даного дослідження систематизацію та концептуалізацію теоретичних положень щодо формування теорії організації виробництва в контексті розвитку виробництва та виробничих відносин. До основних завдань статті можна віднести: розкриття сутності виробництва та виробничих відносин; концептуалізація теорії організації виробництва; визначення сучасних підходів до формування цієї теорії. В процесі написання статті вивчено і узагальнено праці вітчизняних і зарубіжних вчених з питань формування теорії організації виробництва. Стаття базується на основних загальнонаукових і спеціальних методах та прийомах проведення досліджень.

Результати. Досліджуючи теоретичні концепції ролі виробництва в економіці, слід визначити їх багате історичне підґрунтя. Дослідження виробництва почали активно проводитися лише у XVIII сторіччі у зв'язку зі становленням та розвитком капіталістичного способу виробництва. Поступово машинне виробництво приводить до заміни спеціалізованої трудової діяльності мануфактурного виробника на діяльність потужних виробничих механізмів. Перша промислова революція, яка відбулася на початку XIX сторіччя, відкрила широкі можливості для технологічного застосування науки, розвитку прикладних досліджень, пов'язаних з матеріальним виробництвом. Велике машинне виробництво вимагає злагодженої дії усіх ланок, встановлення і

жорсткого дотримання визначених норм і пропорцій між усіма сторонами виробництва. В той же час виникає ряд проблем, пов'язаних з ефективністю налагодження виробництва, зокрема таких, як забезпечення пропорційності числа робочих і машин, їх продуктивності і темпів роботи. Виникають завдання щодо налагодження процесу управління виробництвом, від технічного забезпечення виробництва до проектування технологічних процесів.

Розширення масштабів виробництва, ускладнення його структури і збільшення обсягу, розвиток спеціалізації і кооперування, поглиблення розподілу праці значно ускладнює і розширює завдання управління виробництвом. Слід зауважити, що у даному випадку функція управління розглядається у ширшому аспекті, ніж технічне керівництво виробником і пов'язане із забезпеченням складного комплексу організаційних, економічних і соціальних проблем. Управління як функція організації праці сформувалася саме на базі капіталістичного виробництва, що було зумовлене удосконаленням засобів праці. Історія свідчить, що найзначніші дослідження сутності виробництва належать представникам школи «наукового менеджменту», характерною рисою якої є наукове поєднання двох взаємопов'язаних об'єктів діяльності - ділового і виробничого. Саме ці наукові концепції зумовили формування інноваційних підходів до раціоналізації і стимулювання розвитку виробництва.

Розглядаючи еволюційний розвиток форм, методів і сутності виробництва, треба визначити головні трансформаційні ознаки даної категорії у хронологічному порядку. Загальноприйнятим, як зазначалося вище, початком дослідження ролі та сутності виробництва стало XVIII сторіччя. Доцільність відокремлення виробництва як наукової категорії економічної теорії вперше доведена представниками англійської класичної школи політичної економії А.Смітом і Д.Рікардо. Згідно з теорією англійської класичної школи багатство нації виникає не лише в землеробстві, як стверджували фізіократи, а у будь-якому матеріальному виробництві незалежно від галузевих особливостей. Але в повному обсязі розкрити сутність виробництва А.Сміт і Д.Рікардо не змогли через вузькість світогляду, пов'язану з їх твердженнями про вічність капіталізму і недостатню розвиненість капіталістичних відносин.

Подальший розвиток економічної науки про виробництво йшов складними шляхами. На початку другої половини XIX сторіччя дослідження економічних процесів, у тому числі ролі виробництва в економіці, розділяються на два протилежні напрямки: марксизм і маржиналізм. Заслугою школи марксизму є визначення та обґрунтування головної ролі виробництва у суспільстві через взаємозв'язок нового суспільства з вищим розвитком матеріального виробництва. За їх теорією, «виробництво стає необхідним при кооперації у великому масштабі і при одночасному використанні засобів праці». Саме акцентування та переорієнтація ролі великого виробництва не дали повного розуміння економічного призначення виробництва. Незважаючи на ряд недоліків у трактуванні ролі виробництва в економіці та суспільстві, П.Самуельсон та Дж.Гелбрейт писали, що здобутки теорії К.Маркса значні, але його вклад повинен оцінюватися з позицій часу та суспільства, у якому він жив.

Маржиналізм зародився у 70-і роки XIX сторіччя та на відміну від марксизму абстрагувався від дослідження сутності капіталізму як способу виробництва. Представниками даної теорії є: К.Менгер, У.Джевонс, М.Є.Л.Вальрас, котрі вважають головним елементом економіки не виробництво, а ресурси. Головним напрямком розвитку економіки, на їх думку, повинен стати пошук найбільш ефективних способів розподілу обмежених ресурсів і раціонального господарювання.

Досліджені теорії визначають, що підприємство існує на усіх ступенях розвитку суспільства, оскільки його зміст наповнює процес праці, який передбачає поєднання трьох компонентів: засобів праці, предметів праці та праці. Отже, виробництво як комбінація виробничих факторів визначається, по-перше, величинами, незалежними від історично заданої економічної системи; по-друге, на виробництво впливають ті індиферентні фактори (обставини), що витікають з емпірично заданої економічної системи. Індиферентні по відношенню до системи фактори - це в першу чергу виробничі фактори, які передбачають певне комбінування між собою (фактори праці, сировини, засобів виробництва, матеріалів).

Наступним етапом розвитку категорії «виробництва» можна вважати дослідження Ф.Тейлора. Він сформулював принципи організації виробництва і розробив на їх основі систему, що отримала назву «наукове управління». Саме Ф.Тейлор зробив ряд досліджень, пов'язаних із питаннями техніки і технології виробництва, висунув

прогресивні ідеї і положення, які внесли вагомий вклад у розвиток виробництва. Праці вченого змінили погляди на виробництво та його роль, оскільки в них визначалося, що головним елементом у системі економічного розвитку виступає не виробництво, а процес його організації. Термін «організація виробництва» означає не нову систему у науці, а новий методичний підхід, який характеризується тим, що ставить питання про рішення, за допомогою яких можна оптимально реалізувати цілі економіки і виробництва. І тому починаючи з початку ХХ сторіччя, наукове дослідження відбувається у напрямку вивчення категорії «організація виробництва».

Дослідження Ф.Тейлора широко використовувались і розвивалися у 20-30-і роки ХХ сторіччя його послідовниками Г.Л.Ганттом, Ф.Б.Гильбертом, К. Кнеппелем. На базі наукової теорії Ф.Тейлора Г.Л.Гантт розробив систему графіків для планування і обліку виробництва; К.Паркхорс описав схеми організації виробництва; Ф.Гильберт розробив методіку мікроаналізу руху, що стало основою для наукового дослідження організації робочих місць на виробництві; К.Кнеппель розглянув питання практичного застосування принципів наукової організації виробництва.

У дослідженнях відомого американського вченого Г.Емерсона розглядаються питання раціональної організації праці не лише як окремого виконавця, а як цілісної діяльності людини з погляду максимальної ефективності, що передбачає оптимальне співвідношення між витратами і результатами.

Одночасно з ним свій внесок у розвиток науки про організацію виробництва здійснив французький дослідник А.Файоль, котрий сформував систему управління виробництвом, що базувалася на відокремленні функцій: технічних, комерційних, фінансових, облікових, адміністративних, управлінських.

Серед вагомих досліджень ролі виробництва в економіці слід назвати також наукові праці Вейрманна і Шенитца. У своїх працях вони вперше відзначили, що наука про виробництво повинна бути спрямована на пізнання і носити практичне значення.

Свген Шмаленбах у 1926 році у власній науковій праці визначає сутність емпірико-реалістичного напрямку вчень про виробництво. Він вважає, що головною метою виробництва є максимізація рентабельності його діяльності, але таким визначенням він звужує значення та роль виробництва в економіці.

Відповідно до теорії Фритца Шмидта і Вільгельма Ригера виробництво передбачає процес пізнання або систематичне дослідження емпіричних виробничих проблем. Дане визначення не передбачає дослідження самого процесу виробництва, а трактує виробництво як складову ринкової економіки.

Відомим дослідником В.Ратенау було сформульовано нові концепції у виробництві через примусову спеціалізацію підприємств, розширену до державних масштабів типізацію і стандартизацію.

Г.Форд у 1913 році вперше описав і запровадив методи організації безперервного потокового виробництва в машинобудуванні. Завдяки цьому було підтверджено провідну роль виробництва і розвитку економіки у цілому.

Значний вклад у теорію і практику дослідження виробництва вніс російський науковець А.К.Гастев, сформулювавши ряд правил щодо організації операцій на виробництві.

К.Адамецьки став основоположником теорії побудови виробничих процесів у часі шляхом розробки графіків руху деталей за операціями і визначення формули для розрахунку операційного циклу.

Для розв'язання більшості завдань виробництва велике значення має вдосконалення праці, на думку Г.Х.Попова. Саме тому в основу його наукових досліджень покладені питання вдосконалення організації трудового процесу через раціоналізацію інструментів і засобів праці.

Серед науковців, які внесли вагомий вклад у розробку теорії і практики організації виробництва, слід відзначити П.М.Керженцева, який розробив основні принципи виробництва і наукової організації праці; П.Крепіша і Л.Гальперіна, котрі удосконалили оперативне планування виробництва на основні застосування економіко-математичних методів; О.І.Непорента, який сформулював наукову теорію організації виробничого процесу у часі; Л.Барташов і С.Митрофанов теоретично дослідили проблеми створення і впровадження нової техніки на виробництві; С.А.Сател, котрий вперше відзначив необхідність комплексного рішення конструктивних, технологічних, організаційних, експлуатаційних та економічних проблем виробництва.

З середини ХХ сторіччя виробництво як елемент економіки займає панівну позицію,

яка зумовлюється новими підходами в інституціоналізмі. Саме Дж.Гелбрейт та Дж.Белл доводять, що головною рушійною силою суспільного прогресу є впровадження досліджень науки і техніки у виробництво.

Висновки. Отже, проведені теоретичні дослідження ролі виробництва в економіці та методів організації виробництва дозволили визначити об'єкт пізнання з двох сторін: екзистенціальної та логічної. Виходячи з цього, теоретичне дослідження повинно вестися у двох напрямках об'єкта пізнання, щоб досягти пізнання виробничого процесу, тобто знайти закономірності, яким цей процес відповідає.

Обмеженість емпірично-реалістичної теорії полягає в тому, що за її допомогою можна пояснити лише прості процеси, які відбуваються у виробництві. Враховуючи те, що виробництво - це комплекс взаємопов'язаних елементів, доцільним є виявлення та обґрунтування причинних взаємозв'язків. Тому найефективнішим для визначення впливу усіх взаємозв'язків у виробництві стає дедуціювання моделей цих зв'язків. Таким чином сутність виробництва буде розглянута у повному обсязі.

Більшість вчених 60-80-х років минулого сторіччя визначала сутність дефініції «організація виробництва» за двома напрямками: наука, яка вивчає дії і прояви об'єктивних економічних законів у виробничо-господарській діяльності підприємства; раціональне поєднання у просторі і часі особистих і речових елементів виробництва у різних цілях [2,с.16].

У 1956 році Інститут організації виробництва у США офіційно прийняв таке визначення організації виробництва: «наука про організацію виробництва охоплює проектування, вдосконалення і здійснення на практиці інтегральних систем, які включають людей, матеріали, обладнання». На жаль, дане визначення не можна вважати повним, оскільки воно не охоплює дію економічних законів, які значно впливають на діяльність підприємства, а відповідно і організацію виробництва.

О.Віханський, Г.Кожекин, Р.Фатхутдинов визначають організацію виробництва як координацію та оптимізацію у часі і просторі усіх матеріальних і трудових елементів виробництва у цілях досягнення у визначені терміни найбільшого виробничого результату з найменшими витратами. Під час організації виробництва не завжди можна вдатися до застосування процесу оптимізації, оскільки він передбачає вибір найкращої з можливих альтернатив, оскільки існують певні рішення, які є несумісними або взаємовиключними, але результат, який передбачається у разі їх впровадження, повністю відповідатиме цілям виробництва і меті діяльності підприємства.

Н.І.Новицький вважає, що організація виробництва - це система умов і факторів раціонального узгодження дій робітників підприємства при використанні предметів і засобів праці у виробничому процесі на підставі застосування знань у сфері техніки, економіки та соціології аналітичних прийомів і сучасного досвіду, спрямованих на досягнення поставлених цілей з випуску визначених продуктів праці відповідної якості і кількості [3,с.15]. Визначаючи таким чином механізм організації виробництва, Н.І.Новицький надає провідну роль при реалізації даного процесу робітникам, не враховуючи зовнішній вплив на підприємство.

Провівши дослідження еволюційного розвитку ролі виробництва в економіці, слід відзначити, що виробництво як категорія передбачає реалізацію процесу, де взаємодіють робоча сила, засоби і предмети праці з метою створення продукції, виконання певних робіт або надання послуг, але при формуванні ряду наукових теорій (Ф.Тейлора та Г.Форда) акцент робиться не на виробництво як категорію і відповідно його значення і роль в економіці, а на організацію виробництва. Виходячи з аналізу ряду наукових праць, можна сформулювати два погляди на виробництво. Ідеї А.Сміта, Д.Рікардо, К.Маркса, Ф.Енгельса визначають переважачу роль виробництва в економічному розвитку саме через поєднання економічних і соціальних наслідків процесу виробництва.

Водночас Ф.Тейлор, Г.Форд, А.Файоль, К.Адамецьки, Є.Сатель та інші вважають, що не виробництво як процес, а процес організації виробництва відіграє провідну роль у розвитку економіки, оскільки саме від ефективної організації виробництва через планування, впровадження нової техніки, підвищення продуктивності праці, типізацію, стандартизацію, раціоналізацію праці виробництво створює економічний, бюджетний і соціальний ефект. У той же час погляди другої групи науковців, які вважають саме організацію виробництва рушійним мотивом розвитку економіки, поділяються на діаметральні підходи.

У працях Ф.Тейлора, А.Файоля, К.Адамецьки організація виробництва розглядається через систему наукового управління, яка базується на вивченні елементів часу, встановленні щоденного завдання, розробки преміальних систем заробітної плати, організації системи постачання, тобто система спрямована на управління організації виробництва через координування діяльності інших осіб, направлена на досягнення

результатів. Починаючи з 20-30-х років ХХ сторіччя у наукових працях О.Розмировича, П.Керженцева, П.Крепиша, Б.Карценбогена, Є.Сателя організація виробництва розглядається через створення і впровадження нової техніки, впровадження техніко-економічного планування, форми руху процесу виробництва в часі, що фактично формує менеджмент організації виробництва, тобто діяльність, спрямовану на досягнення певних передбачених цілей шляхом раціонального використання матеріальних, трудових і фінансових ресурсів.

На підставі пізнання сутності виробництва та організації виробництва та зважаючи на переміщення акцентів у напрямку останньої категорії, автор дотримується думки ряду науковців з приводу панівної ролі в економіці організації виробництва. Саме тому на сучасному етапі роль та ефективність виробництва в економіці розглядається через його організацію. Суттєвий вклад у розвиток сучасної теорії організації виробництва зробили такі вчені, як: Л.Д.Плоткін, О.К.Янушкевич, Н.І.Новицький, Г.Вьойе, У.Деринг, О.І.Волков, котрі інтенсивно розвивали теоретичні підходи до потокових методів, групового та автоматичного виробництва, організації процесу виробництва в часі, оперативного планування виробництва. Але треба підкреслити, що, незважаючи на велику кількість досліджень з даного приводу, дотепер не існує у науковій літературі однозначного трактування понять «організація виробництва» і «виробництво» та визначення вирішальної ролі в розвитку економіки одного з них.

Тому автор на підставі проведеного наукового дослідження й узагальнення концептуальних підходів до питань виробництва та організації виробництва вважає за доцільне сформулювати визначення цих категорій. Організація виробництва - це система факторів виробництва, яка взаємодіє через технологічні контури відтворення з метою досягнення поставлених цілей на підставі дії економічних законів, а виробництво - це процес виготовлення певної продукції або послуги. Виходячи з цих визначень, формується їх функціональне призначення, оскільки організація виробництва базується та поглинає категорію «виробництво».

Джерела та література:

1. Курочки А.С. Организация производства: Учеб. пособие. - К.: МАУП, 2001. - 216 с.
2. Плоткін Я.Д., Янушкевич О.К. Організація і планування виробництва на машинобудівельному підприємстві: Навч. видання. - Львів: Світ, 1996. - 352 с.
3. Новицький Н.І. Организация производства на предприятиях. Учеб.-мет. пособие. - М.: Финансы и статистика, 2001. - 392 с.
4. Мірошник Л.Г. Економіка розвитку. - Суми: Університетська книга, 2000. - 450 с.
5. Прыкин Б.В. Технико-экономический анализ производства: Учебник для вузов.-М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2000. - 399 с.

***Ірина Кичко,
Віталіна Нічога***

МІСЦЕ ЗАОЩАДЖЕНЬ НАСЕЛЕННЯ У ВИРІШЕННІ СОЦІАЛЬНИХ ТА ЕКОНОМІЧНИХ ПРОБЛЕМ РЕГІОНУ

Процес акумулювання заощаджень завжди був невід'ємною складовою частиною інвестиційного процесу, адже заощадження - це вагоме джерело інвестиційних ресурсів[1]. Світова практика свідчить, що заощадження саме приватного сектора є найважливішим джерелом фінансування економіки. Вони становлять вагомий чинник економічного зростання в періоди криз національного виробництва [2].

На сучасному етапі розвитку України зростання заощаджень населення набуває все більшого значення. При цьому виділяють економічні, фінансові, соціальні, політичні аспекти цього процесу. Економічне значення заощаджень полягає в тому, що вони дають потужні додаткові стимули до праці, збільшення її продуктивності, професійної якості[3]. Враховуючи те, що соціальний розвиток України супроводжується нагромадженням гострих проблем життєдіяльності, варто акцентувати увагу також і на соціальних наслідках процесу заощаджень.

Природу виникнення і потребу в заощадженнях широко вивчали економісти в різні